

TÜRKİYE'DE AMERİKALI BİR FİLOZOF

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sadece bir yıl sonra, 1924'de, Atatürk ülkenin eğitim sistemini çağdaşlaştırmak için dönemin önde gelen eğitimci ve düşünürlerinden Prof. John Dewey'i Türkiye'ye davet eder. Balkan Harplerinden beri neredeyse sürekli savaşan bir zamanların güçlü imparatorluğu Birinci Cihan Harbinde mağlup olmuş, egemenliğini ve kaynaklarını büyük ölçüde yitirmiştir. Çok zor şartlarda cereyan eden Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak 1923 yılında Cumhuriyet'i ilan eden ülke, imparatorluğun çökmesinin temel nedeni olarak görülen geleneksel, çağdışı kurumlarla bağlarını koparır. Kurtuluş Savaşı'nda harikalar yaratan ama katma değer üretemeyen, mesleksiz Anadolu insanı kısa sürede çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamazsa insanüstü fedakarlıklarla sağlanmış olan kazanımların yitirilmesi tehlikesi vardır. Belalı bir coğrafyada tam bağımsızlığı sürdürmek gelişmiş insan kaynaklarına sahip olmakla mümkündür. Atatürk'e göre halkı çağdaşlaştırarak ülkenin geri kalmışlığını giderecek olan radikal bir eğitim reformu cumhuriyetin korunması ve varlığını sürdürmesinin olmazsa olmaz şartıdır.

1920'lerde yurdumuz insanına beceri ve özgüven kazandıracak olan mucize, radikal bir eğitim reformundan başka ne olabilirdi? Harap yurdun kısa zamanda kalkınması için insanlarımızı katma değer üreten mesleklere ve girişimcilğe yönelterek siyasal bağımsızlığın temel şartı olan ekonomik bağımsızlığı sağlayacak mucize, geri kalmışlığımızın kaynağı olduğu kabul edilen ahirete odaklanmış, ümmetçi, ezberci medrese eğitimi ile gerçekleşemezdi. Meslek okullarının sayıları çok yetersizdi, mevcut birkaç lise ise girişimci değil bürokrat yetiştiriyordu. Ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve genellikle okuma yazma bilmeyen kırsal kesim insanına beceri, özgüven ve akılcılık kazandıracak yaygın bir eğitim sistemine ihtiyaç vardı. Ülkede herhangi bir konuda uzmanlaşmış kişi bulmak imkansız gibiydi. Ankara'da yapımı planlanan devlet binaları için sadece mimarlar, mühendisler değil, duvarcılar bile yabancı ülkelerden, Macaristan'dan, Romanya'dan getirilirken ülke kalkınmasını milli imkanlarla, milli işgücüyü planlamak ve sürdürmek olası değildi. Diğer yandan ülke ekonomisinin belkemiği olan tarım ve hayvancılık sektöründe beceri ve katma değer son derece düşüktü. Kalkınmanın köylerden başlatılması gerekiyordu. Uygulanacak reform köy çocuklarının görerek, yaparak öğrenmelerini, köylerine birer kalkınma önderi olarak dönmelerini sağlamalıydı. Bu beklentilere rehberlik yapacak otorite, uluslararası araştırmalardan sonra Amerika'da bulundu.

John Dewey, A.B.D.'nin önde gelen filozoflarından ve eğitim bilimcilerindendi. 1920'li yıllarda aralarında Çin, Rusya ve Japonya'nın da bulunduğu bir dizi ülkeye eğitim sistemlerini geliştirmek üzere giden Prof. Dewey, Atatürk'ün daveti üzerine 1924'de Türkiye'ye geldi. Eğitimin mevcut durumunu yerinde görmek için yurdu dolaştı, çalışmalarını Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un asistanlığında yürüttü. Dewey'in hazırladığı rapor daha sonraları uygulanan Köy Enstitüleri Projesinin esin kaynağı olacaktı. Pratik bilgilerle donatılacak köy çocuklarından kırsal kalkınmanın önderlerini yaratmayı öngören Proje yurdumuzun kaderini hızla değiştirebilecek potansiyele sahipti. 17 Nisan 1940'da Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Büyük Millet Meclisi Projeyi başlatan yasayı kabul etti. Savaş yıllarının sıkıntılarına rağmen çok başarılı olan Proje, tutucu kesimin uyanışa olan muhalefeti, çıkar gruplarının baskısı ve uluslararası gelişmelerin etkisi ile 1947'den itibaren kademeli olarak zayıflatıldı ve 1954'de tamamen durduruldu.

Prof. John Dewey hakkında sizlerle paylaşacağım bilgiler üç ayrı alanda olacak. İlk olarak öncüsü olduğu felsefe akımına, daha sonra ise kurduğu eğitim sistemine kısaca göz atacağız. Son olarak, Türkiye'ye ilişkin tavsiyelerini içeren raporundan alıntılar yapacağım.

1859 ile 1952 yılları arasında yaşamış olan John Dewey (1), A.B.D.'nin Kuzey Doğusundaki kasabalardan birinde dünyaya gelir, Protestan bir ailenin çocuğudur. Psikoloji, pedagoji ve felsefe alanlarında öncü çalışmaları olan Prof. Dewey'nin son aktif 47 yılını geçirdiği New York Columbia Üniversitesi'nde yayınladığı kitap, broşür ve makalelerin sadece listesi Britannica Ansiklopedisi'ne göre 125 sayfa tutmaktadır. Öncülerinden olduğu "Pragmatizm" felsefesi Amerikan insanının düşünce tarzını büyük ölçüde etkilemiştir.

Yurdumuzda "Faydacılık" olarak da bilinen "Pragmatizm", fikirleri yarattıkları fayda açısından değerlendirir. Ampirizmin devamı olarak düşünebileceğimiz pragmatizm, fayda sağlayan deneyim ve eylemlerin, değişmez prensiplerden, dogma ve doktrinlerden daha önemli olduğunu savunur. Örneğin toplum yararını gözeterek alınan "pragmatik" yargı kararları doktriner kararlardan üstün tutulur. Eğitimde pragmatizm, çocukların ezberleyerek değil, yaparak öğrenmesini öngörür ve deneysel yöntemlerin önemini vurgular. Pragmatik görüşe göre herhangi bir konuya ilişkin fikirler, sonuçlarının başarısı ölçüsünde değer kazanır. Pragmatizm, fikir kavramını zihinsel tasarımlar ya da imajlar olarak değil, eylem planları olarak tanımlar. Pragmatik gerçek, "sonsuz kere tekrarlanacak deneyler aracılığıyla bilimsel inancın ulaşabileceği limit" olarak tarif edilir.

Bu konuşma kapsamında John Dewey'nin bizi ilgilendiren yönü, 20. yy'ın ilk yarısında Amerikan eğitimini büyük ölçüde etkileyen "İlerici Eğitim Akımı"nın kurucusu olmasıdır. Prof. Dewey'nin Michigan ve Chicago Üniversitelerinde geliştirdiği esaslara göre özetle: "Eğitim çocuğun ilgi duyduğu alanları kapsamalı, çocuğa neyi düşüneceği değil, nasıl düşüneceği öğretilmelidir. Düşünme ve uygulama süreçleri birlikte yürütülmeli, oyunlar eğitim aracı olarak kullanılmalıdır. Öğretmenler öğrencilerin ezberlemesi için merkezde hazırlanan bilgi ve ödevleri dikte eden ve denetleyen kişiler olmak yerine öğrencilerle birlikte çalışan rehberler olmalıdır. Okullar buldukları yörenin özelliklerini yansıtarak sorunlara çözüm aramalı, eğitimin temel amacı çocukların yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek olmalıdır."

Chicago Üniversitesi'nde "İlerici Eğitim Akımı"na göre kurulan pedagoji bölümü ve deneysel okul kısa zamanda dünya çapında ilgi uyandırır, Prof. Dewey bir çok ülkeye ve bu arada yurdumuza davet edilir. Ancak İkinci Dünya Harbi'ni takip eden yıllarda Rusların nükleer fizik ve uzay çalışmalarındaki başarıları, Amerika'nın neredeyse tümünde uygulanan Dewey sisteminin sorgulanmasına yol açar. Eleştirilerin odağında orta öğretim mezunlarının fen ve matematik gibi temel konulardaki yetersizliği ve okullardaki disiplin eksikliği vardır. Tarafsız gözlemciler ise Rusların 1950'li yıllarda uzayda Amerikalıları geçmelerini Dewey sistemine değil, dünya hakimiyeti peşinde olmaları nedeniyle ayırdıkları kaynakların büyüklüğüne bağlar.

Prof. John Dewey'nin 1924'de Türkiye'deki incelemeleri sonucu önerdikleri özetle şöyledir (2):

"Türkiye'de Milli Eğitimin temel amacı ülkenin uygar uluslar arasında haklı bir yeri olan bağımsız ve laik bir cumhuriyet olarak gelişmesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için bireylerin girişimci ve yaratıcı kimliğe sahip, özgür düşünen, akılcı davranan, kamu yararı için gerektiğinde toplumsal işbirliğine yönelen, sağlam ahlaklı kişiler olarak yetiştirilmesi gerekir. Sınırlı sayıda liderle ulusal amaca ulaşmak olası değildir. Yurttaşların tümü, ülkenin politik, ekonomik ve kültürel gelişimine katkı sağlayacak şekilde eğitilmelidir.

Türk eğitiminin derhal yapılabilecek düzeltmelere değil, hazırlanması birkaç yıl sürecek kapsamlı bir programa gereksinimi vardır. Bu program Anayasa'nın değişmez ilkeleri arasında yer almalı ve sürekliliği güvence altında olmalıdır. Programı yönetecek uzmanlar nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeye ulaşmadan uygulamaya başlanmamalıdır.

Temel prensipler merkezde belirlenmeli, pratik uygulamaların ayrıntıları ise yerel düzeyde oluşturulmalıdır. Öğrenciler çevrelerine yararlı olacak pratik bilgilerle donatılmalı, yaygın eğitimde teoriye aşırı ağırlık verilmemelidir. Sanayide kullanılan başlıca araç ve makinelerin örnekleri gezici sergiler aracılığıyla okullara ve halka gösterilmeli, gezici kitaplıklar kurulmalıdır.

Köy okulları tarımın ve yörenin gelişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Eğitimle ilgili pratik bilgiler içeren yabancı eserler hızla Türkçe'ye çevrilmelidir. Diğer yandan oluşturulacak "okuma dernekleri" bünyesinde, öğretmenlerin iki haftada bir toplanarak okudukları kitapları ve bunlardan esinlenen uygulamaları aralarında tartışmaları desteklenmelidir. Öğrencilerin sadece dinleyerek veya bakarak öğrenmeleri genellikle yeterli olmadığından öğrenciler yaparak öğrenmeli, örneğin eğitsel araç gereçler üretebilmelidir. Okullar, kültürel modernleşmenin yanı sıra endüstriyel uyanışın da merkezleri olmalıdır. Öğretmenler, planlanan sanayi toplumuna ulaşılması için halka yol gösterecek birer rehber niteliği kazanmalıdır."

John Dewey'i Türkiye'ye getiren Atatürk'ün dehası idi. O, ne yazık ki Dewey'nin bu güzel ülkeye çağ atlatacak değerdeki önerilerinin kök salmasını görece kadar yaşamadı, sonraki kuşaklar olarak bizler de O'nun yokluğunda bu önerileri güncelleştirerek sürdüreceğiz kararlılığı gösteremedik, yazık oldu!

İstanbul, Mart 2011

Fikret Şemin

Kaynakça:

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Veysel Batmaz'ın 3 Mayıs 2005'de, Haber 3'de yayınlanan bir makalesinden esinlenmiştir.

(1) "Encyclopedia Britannica"nın İngilizce orijinaline göre.

(2) Prof. Dewey'nin Türk Milli Eğitim Reformu'na yönelik görüşleri "Özgürlük ve Kültür" başlıklı kitabından alınmıştır, kitabın çevirisi Vedat Günyol'un, basımı Remzi Kitabevi'nindir.